

ПЕРСПЕКТИВИ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті досліджено перспективи впровадження кластерної моделі розвитку туризму на регіональному рівні. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування туристичних кластерів з метою активізації туризму, який визначає місце країни у високоінтегрованому світовому господарстві.

The question of the cluster model of tourism developing provided at the regional level are investigated in the article. Theoretical and methodological aspects of tourist clusters forming with the purpose of activation of tourism which determines the place of the country in the highly integrated world economy are considered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізація світової економіки, посилення міжнародної конкуренції в туристично-рекреаційній галузі призвели до зростання популярності нової інноваційної моделі співпраці суб'єктів підприємництва в межах певного регіону, в рамках якої всі учасники прагнуть об'єднатися в кластери. Кластерний розвиток як фактор збільшення національної і регіональної конкурентоспроможності є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Світова практика показала, що кластеризація економіки обумовлює та здійснює вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням дослідження особливостей розвитку рекреаційно-туристичного комплексу, проблемам територіальної організації діяльності, оцінки ефективності інтеграційних об'єднань присвячено праці таких провідних учених, як М. І. Долішній, В. І. Мацола, В. В. Готра, В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, О. М. Кальченко, В. В. Горлачук, О. М. Коваль, В. В. Гоблик та ін. Протягом останніх десятиріч у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі все більше уваги приділяється вивченню кластерів як особливих територіальних об'єднань та нових форм організації виробництва. Суттєвий внесок у розвиток концепції кластеризації внесли праці М. Портера, М. Енрайта, М. Фельдмана, Дж. Хертюга, М. Стейнера, В. Прайса, Е. Бергмана, Б. Гаррета, С. Девіса, Д. Джереффі, М. Кастельса, П. Кругмана, К. Моргана, Е. Менсфільда, Б. Харрісона.

Дослідженню проблем, які виникають при формуванні та функціонуванні кластерів, присвячено численні праці вітчизняних науковців, зокрема, Л. І. Гонтаржевської, Ю. М. Бажала, П. Ю. Буряка, М. П. Войнаренко, С. В. Мочерного, А. О. Прочан, С. І. Соколенка, Д. М. Стеценка, Л. М. Черчик та ін. Можливості діяльності кластерних утворень в рекреаційно-туристичній сфері розкрито в працях Ю. Г. Дробенко, О. В. Мельник, І. Ю. Швеця та інших, що свідчить про значний інтерес та перспективи кластерних утворень в рекреаційно-туристичній сфері України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах одним із недостатньо досліджених вітчизняною наукою напрямків вивчення і моделювання туристичної діяльності є кластерний підхід. Проблема кластеризації в туристичній галузі приділяється недостатньо уваги, тому питання функціонування і розвитку туристичних кластерів взагалі, і в Україні зокрема, є досить актуальним і потребує більш детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статі є дослідження особливостей функціонування туристичних кластерів, аналіз перспектив розвитку процесів кластеризації в туристичній

галузі Закарпаття на основі раціонального використання рекреаційного та історико-культурного потенціалів краю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної сфери можна забезпечити за рахунок активізації руху туристичних потоків. Одним із способів отримати конкурентні переваги на ринку, а також покращити привабливість території для потенційних туристів є створення такого територіально-галузевого об'єднання, як туристичний кластер.

Туристичний кластер розглядають як систему інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг із приводу створення спільного туристичного продукту [1, с.28–29]. Кластер – продукт співпраці підприємств індустрії туризму з усіма іншими видами бізнесу, пов'язаними з їх обслуговуванням. В туризмі, це, наприклад, готелі, заклади громадського харчування, туристичні компанії, освітні заклади, розважальні комплекси, транспортне сполучення, система виробництва сувенірної продукції [2].

Світовий досвід використання кластерів в економіці підтверджує їх ефективність для розвитку регіонів в Україні. Так, в країнах Європи впроваджено низку заходів щодо створення і розвитку кластерів через різноманітні стратегії, у тому числі, підприємництва, регіональну та дослідно-інноваційну [3]. Впровадження кластерної стратегії в ЄС здійснюється на національному, регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до теорій кластерів виробнича структура конкретного регіону повинна розвиватись за напрямом, який дозволяє використовувати продукт однієї галузі для потреб декількох інших. При цьому, між всіма галузями економіки даної місцевості, будуть створюватися стійкі економічні та управлінські зв'язки, які дозволятимуть підтримувати ці галузі й сприяти стабілізації економіки регіону. Це обумовлено тим, що основним завданням кластера є розвиток регіону за рахунок оптимізації використання доступного обмеженого ресурсу. Функціональний зв'язок між компонентами туристичного кластера, суб'єктами туризму та рекреації й потенційними споживачами туристичних послуг забезпечить оптимальність реалізації кластерної моделі розвитку в перспективі [4] (рис. 1).

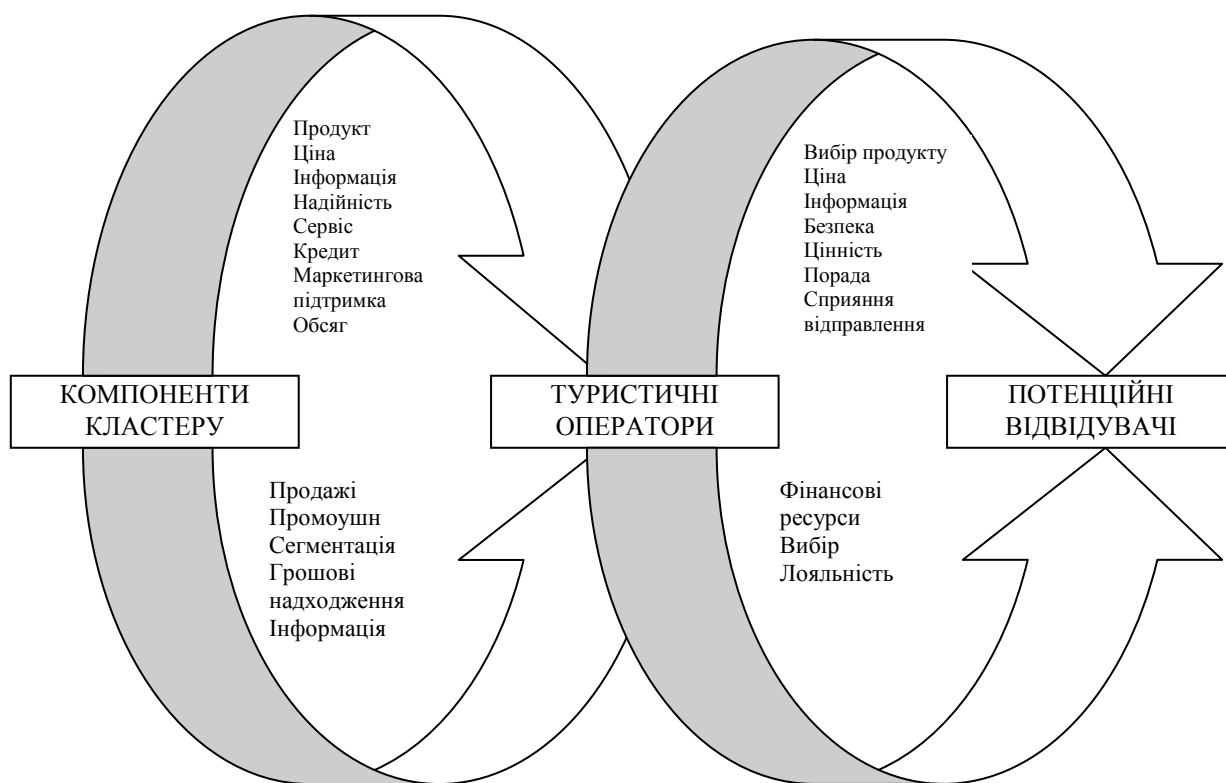

Рис. 1. Зв'язок між компонентами кластеру, туристичними операторами та потенційними відвідувачами

Створення туристичного кластера Закарпаття забезпечить нові можливості для розвитку існуючих та створення нових бізнес-проектів, проведення спільних виставок, акцій, розробки стратегії просування туристичної пропозиції.

Туристичний кластер може бути сформований як у межах окремих зон чи районів, так і Закарпаття загалом. На сьогодні Закарпаття як туристична дестинація має сформований імідж в уяві туриста. У 2012 році кількість туристів в області за офіційними даними збільшилася на 3% і складала 326,7 тис. осіб [5]. Про це 19 березня, під час прес-конференції повідомив в.о. начальника управління з питань європейської інтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму в Закарпатській області О. Марченко. Однак, за словами посадовця, ця цифра є далеко не досконалою, адже вона не враховує сільський туризм, приватні садиби, які на сьогодні потужно розвиваються в області. О. Марченко переконаний, якщо близько 10 млн. осіб щорічно перетинають кордон із Закарпаттям, то принаймні 1 млн. хоча б на одну ніч залишиться в нашому краї. Натомість офіційна статистика враховує виключно показники відпочиваючих туристично-рекреаційний, санаторно-курортних, готельних закладів та гірськолижних центрів. Піковим роком у розвитку туризму краю О. Марченко відзначив 2008 рік. Офіційні показники у цей період склали 500 тис. туристів. Відтак криза згодом зменшила напливи, щоправда ситуацію намагаються врегулювати [5].

Варто відзначити, що цей імідж стає менш привабливим, через низький рівень якості послуг, що переважно зумовлено не відсутністю знань у менеджерів та директорів підприємств туристичної індустрії, а відсутністю системного бачення перспектив розвитку тих чи інших туристичних проектів.

Туристична галузь Закарпаття на сьогодні володіє всіма ресурсами та умовами для ефективного її розвитку. Створення кластерів у туризмі навколо так званих «кореневих центрів», дестинацій, які продають туристичні фірми, створюючи туристичний продукт, допоможе підійти до стратегії системного розвитку регіональної індустрії туризму. На Закарпатті, наприклад, такими центрами, можуть стати архітектурні пам'ятки, природні та рекреаційні ресурси, події, палаци та замки, мінеральні та термальні джерела, гірські вершини, озера, фестивалі та інше.

Розвиток туристично-рекреаційної галузі Закарпаття за останні роки характеризується позитивною динамікою, внаслідок чого вона починає відігравати дедалі вагомішу роль в соціально-економічному розвитку області. Комплексний підхід до розвитку туризму та курортів на обласному рівні, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу у туристичній сфері, зумовили значне зростання кількості туристів та обсягів наданих їм послуг і не тільки [2]. А зростання туристичних потоків, у свою чергу, зумовлює збільшення попиту та обсягів споживання туристами товарів та послуг різних галузей економіки області, стимулюючи їх розвиток та приріст виробництва [2]. На жаль, сучасна індустрія туризму Закарпаття характеризується такими проблемами:

1. Недостатньо розвинена інфраструктура галузі та сервісна інфраструктура місцевостей (наявність закладів харчування, придорожніх рекламно-інформаційних вказівників, стан вокзалів тощо), де розташовані об'єкти туристично-рекреаційної галузі.
2. Слабка комунікаційна доступність перспективних для освоєння в туристично-рекреаційних цілях територій (поганий стан доріг, відсутність електрифікації, телефонізації).
3. Нечітко продумане і сплановане освоєння інвестиційно привабливих територій. Продаж перспективних земельних ділянок на конкурсній основі, виключно для будівництва закладів розміщення.
4. Недостатнє використання родовищ мінеральних (у т.ч., термальних) вод у лікувально-оздоровчих цілях.
5. Недостатня кваліфікація кадрів і, як наслідок, низький рівень обслуговування в закладах розміщення.
6. Відсутність у багатьох суб'єктів підприємництва повного пакету документів, які забезпечують правомірність їх діяльності.

Перераховані вище риси туристично-рекреаційної галузі Закарпаття позначаються на низькій конкурентоспроможності підприємств регіону.

Трансформації соціально-економічних умов у країні, Карпатському регіоні та області, а також аналіз правової практики чинного законодавства у сфері туризму й рекреації підтверджують необхідність його змін та доповнень відповідно до сучасних вимог. Такими правовими проблемами на сьогодні є: невідповідність окремих положень Закону України «Про туризм» та інших нормативно-правових актів, які регулюють туристичну діяльність, сучасному міжнародному законодавству у сфері туризму; недостатній рівень державної підтримки і протекціонізму в сфері регулювання внутрішнього (соціального) та виїзного туризму (відсутність пільг на ПДВ, податку на прибуток, на майно тощо). Тому, на думку автора, необхідно розробити пакет актів нового покоління, які б регулювали взаємодію туризму з органами державного управління та місцевої влади, з системою підготовки кадрів для рекреаційно-туристичної сфери, з наукою та культурою, з системою страхування економічних ризиків для туроператорів та туристів.

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади області становлять ядро рекреаційно-туристичного кластера, оскільки передусім у них реалізується унікальний регіональний рекреаційний продукт. Його динаміка за період 2008–2012 роки носить наростаючий характер (рис. 2), що дозволяє зробити такі висновки: в цілому по області кількість ліжок в санаторно-курортних закладах у 2012 р. порівняно з 2008 р. зменшилась переважно за рахунок передгірної та гірської природно-економічних зон. Водночас, характерна наростаюча тенденція щодо збільшення ліжок-місць у дитячих оздоровчих таборах [6].

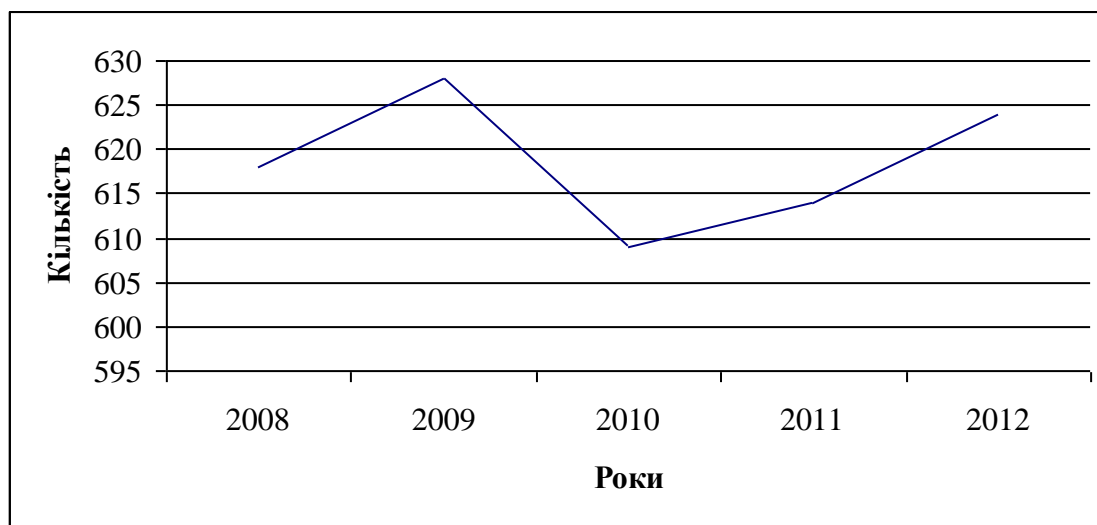

Рис. 2. Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів Закарпаття у 2008–2012 роках

Вагомим аргументом, що сприятиме створенню туристичного кластера, може стати ідея співпраці на місцевому рівні, щоб конкурувати на глобальному ринку. Туристичні фірми, які є операторами ринку, продаючи свій продукт, перекуповують послуги інших видів бізнесу, що функціонують в індустрії туризму: готельного та ресторанного, перевезень, торгівлі, розважального та інших. Через це вони повинні між собою спілкуватись, не тільки укладаючи комерційні угоди, але й під час конференцій, семінарів, нарад, через створення професійних асоціацій, клубів. Адже представники всіх зазначених видів бізнесу й утворюють кластер туризму.

Прикладом такої співпраці та обміну досвідом для Закарпатської області може слугувати круглий стіл на тему: «Кластерні ініціативи в туристичній сфері: європейський досвід та перспективи розвитку на Тернопіллі», проведений 06.11.2011 року. Польські

та українські колеги поділилися результатами своїх досліджень та напрацюваннями у сфері кластерних моделей місцевого економічного розвитку Польщі з представниками туристичного бізнесу, місцевої влади та науковцями Тернопільщини – учасниками та партнерами проекту «Туристично-рекреаційний кластер «Дністровський каньйон» [7].

На рівні Закарпатської області кафедра туризму УжНУ, факультет туризму МДУ та Туристично-інформаційний центр Закарпаття організовує проведення семінарів з метою обговорення перспектив розвитку туризму як окремих зон в межах районів так і Закарпаття загалом, створення нових можливостей та розширення спектру послуг, а також обміну думками та бачення директорів, менеджерів підприємств щодо вирішення спільних проблем. Учасниками семінарів є фахівці та експерти індустрії туризму районів, представники органів влади та місцевого самоврядування, представники туристичних фірм, що працюють над розвитком внутрішнього туризму Закарпаття, директори та менеджери туристичних баз, готелів, ресторанів, виробники сувенірів та організації, що надають посередницькі послуги. У результаті очікується вироблення перспективного, реалістичного плану розвитку туризму районів на основі існуючого потенціалу, з орієнтацією на цільові групи туристів, як результат втілення стратегії розвитку туризму Закарпаття.

Тому в сучасних умовах господарювання з метою забезпечення конкурентоспроможності туристично-рекреаційних закладів необхідно об'єднати зусилля. Ініціатива створення кластера може належати як представникам органів державної влади, місцевого самоврядування, так і бізнесу. Зусилля органів влади, зазвичай, спрямовуються не на підтримку окремих підприємств і галузей, яким би не був значним їх внесок в економіку регіону, а на створення умов для розвитку кластерів та розвитку взаємин усередині нього. Тут варто долучити і потужні інвестиційні проекти, що працюють на території Закарпаття. Адже, такі світові бренди, як «Ядзакі», «Джейбіл», «Єврокар», «Фішер» та інші відомі у світі, географічно розташовані на території Закарпаття.

Висновки і перспективи подальших розробок. Кластеризація туристично-рекреаційної галузі Закарпаття сприятиме активізації підприємництва через концентрацію ділової активності, тим самим забезпечить створення робочих місць, надходження доходів до обласних та місцевих бюджетів, покращить якість туристичних послуг і, відповідно, рівень життя населення краю. Досягається це завдяки зростанню конкурентоспроможності, можливості інтеграції інтелектуальних, природно-рекреаційних, трудових, фінансових і матеріальних ресурсів у забезпеченні якості туристичних послуг, що надаються.

Об'єднання в кластери посилює роль дрібного і середнього підприємництва, дозволяє використовувати його виробничий потенціал. Діяльність туристичних кластерів також сприяє максимальному використанню інноваційних і комунікаційних технологій, підвищенню рівня кваліфікації та інтелектуального потенціалу працівників.

Підприємства туристичного бізнесу, які об'єдналися в туристичний кластер, зазвичай, ефективно взаємодіють з науковими закладами та органами місцевої влади для підвищення конкурентоздатності своїх туристичних послуг. Вони отримують можливість ефективніше захищати свої інтереси на рівні органів місцевої влади, а також брати участь у великих інвестиційних програмах.

Але, незважаючи на зростання інтересу до кластерів і ефективний досвід їх впровадження в зарубіжних країнах, кількість кластерів взагалі і туристичних зокрема, в Україні збільшується досить повільно. Це пояснюється такими факторами як:

- недосконалість нормативно-законодавчої бази зі створення і діяльності кластерів;
- відсутність досвіду і достатнього інформаційного забезпечення щодо створення і функціонування кластерів;

- низьке сприйняття підприємствами інновацій;
- недостатня зацікавленість в об'єднанні малих та середніх підприємств у великі виробничі системи;
- відсутність інвесторів у зв'язку з інвестиційною непривабливістю регіонів;
- відсутність державної фінансової підтримки кластерних утворень.

Для забезпечення формування сприятливих умов розвитку туристичних кластерів необхідним є здійснення в державі комплексу заходів, а саме:

- розробка і вдосконалення законодавчої бази організації туристичних кластерів в Україні;
- проведення інформаційної компанії серед потенційних учасників і зацікавлених осіб з метою роз'яснення конкурентних переваг кластерів;
- державна підтримка процесів кооперування, приєднання та інтеграції серед туристичних підприємств;
- підвищення ефективності системи навчання і підготовки спеціалістів зі створення і впровадження кластерної моделі в сфері туризму;
- створення промислових парків і технопарків як інфраструктури для розвитку кластерів, заохочення використання технологічних інновацій в роботі підприємств туристичного бізнесу;
- реалізація заходів податкового регулювання для учасників кластерів;
- зниження адміністративних бар'єрів.

При цьому довготермінова стратегія розвитку туристичних кластерів повинна визначатись в тісному контакті органів державної влади і ключових підприємств туристичного бізнесу, оскільки всі передумови для її реалізації на Закарпатті є і в перспективі будуть запроваджені.

Список використаної літератури

1. Гонтаржевська Л. Г. Ринок туристичних послуг в Україні: [навч. посіб.] / Л. Г. Гонтаржевська. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – С. 28–29.
2. Коваль О. М. Перспективи створення туристичних кластерів на Закарпатті [Електронний ресурс] / О. М. Коваль. – Режим доступу: tisit.edu.ua/tisit_news/128.
3. Гоблик В. В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі (на прикладі Закарпатської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» [Електронний ресурс] / В. В. Гоблик. – Ужгород, 2009. – Режим доступу: tourlib.net/aref_tourism/goblyk.htm.
4. Соколенко С. И. Формирование инновационных кластеров в Украине: Роль Торгово-промышленных палат [Электронный ресурс] / С. И. Соколенко. – Режим доступа: <http://ucluster.org/sokolenko/2009/04/formirovanie-...rol-torgovo-promyshlennyx-palat>.
5. Соколенко С. І. Світовий і національний досвід формування інноваційних кластерів [Електронний ресурс] / С. І. Соколенко. – Режим доступу: <http://ucluster.org/sokolenko/2008/11/svitovuj-i-nacionalnyj-dosvid...klasteriv>.
6. Санаторно-курортні та оздоровчі заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/sanatorij.pdf>.
7. Польські та українські експерти поділилися досвідом щодо розвитку туристичних кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obl-rada.te.ua/diyalnist/novyny/polski-ta-ukrayinski-eksperty-...klasteriv.html>.